

Emilio Marin, *Augusteum Naronitanum*. Od carskog svetišta do muzeja, Katalozi i monografije 3, Arheološki muzej Naroni – Hrvatsko katoličko sveučilište, Vid – Zagreb, 2021.

U petak, 13. kolovoza 2021. u dvorištu župne kuće u Pučišćima, a u organizaciji Narodne knjižnice "Hrvatski skup" – Pučišća, u mediteranskom okruženju našeg prelijepog otoka Brača predstavljena je knjiga Emilija Marina *Augusteum Naronitanum. Od carskog svetišta do muzeja*. Knjiga je objavljena kao treći svezak niza Katalozi i monografije, u nakladi Arheološkog muzeja Naroni u Vidu i Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu, a predstavili su je prof. dr. sc. Josip Vrandečić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu), dr. sc. Radovan Bužančić (pročelnik Konzervatorskog odjela u Splitu) i autor, akad. Emilio Marin, redoviti član Francuske akademije znanosti i umjetnosti.

Augusteum Naronitanum vrijedan je kompendij dosadašnjih spoznaja stečenih tijekom dugogodišnjih istraživanja naronitanskog svetišta u kojem se štovao carski kult. Upravo je E. Marin otkrio, istražio te znanstveno i muzeološki predstavio ovaj *augusteum*, koji se zbog važnosti svojih nalaza ubraja u lokalitet svjetskih razmjera. Naronu, nekoć jedan od najvažnijih gradova na istočnoj obali Jadrana a danas dragocjen arheološki lokalitet na mjestu današnjeg Vida kod Metkovića, prvi je sustavno iskopavao austrijski arheolog Carl Patsch potkraj 19. stoljeća, a zahtjevan posao istraživanja nastavio je akad. Nenad Cambi pod egidom Arheološkog muzeja u Splitu 1970-ih godina. No, Naroni je krunske nalaze čuvala za Emilija Marina koji je, u svojstvu ravnatelja splitskog Muzeja, tijekom i nakon Domovinskog rata otkrio svetište kulta rimskih careva iz dinastija Julio-Klaudijevaca i Flavijevaca. Na svjetlo dana izašla je čitava galerija mramornih kipova nadnaravne veličine i visoke umjetničke kvalitete, a potom i ostaci arhitekture samoga svetišta i mnoštvo pokretnih nalaza – svim je tim nalazima autor u ovoj monografiji posvetio dužnu pozornost, upoznavši nas osim toga i s poviješću istraživanja *augusteja* te predstavljanja arhitekture i pokretnih nalaza (putem izložbi i znanstvenih skupova), kao i s tijekom gradnje muzeja na samom lokalitetu.

Iskopavanja u Naroni 1990-ih godina vodio je, kao što je već rečeno, Arheološki muzej u Splitu, naša najstarija i najuglednija arheološka ustanova; isti je Muzej potom rukovodio i gradnjom muzeja na mjestu *augusteja*. Prvu sondu na naronitanskom forumu E. Marin je otvorio 11. ožujka 1993., u jeku Domovinskog rata – istodobno s arheološkim istraživanjima, 400 km sjevernije vodile su se borbe na Maslenici. Tri godine poslije, 5. lipnja 1996., otkriven je natpis u čast božanskom Augustu koji je bio postavio namjesnik Publije Kornelije Dolabela (*CIN II*, 57), a dva dana poslije i Augustov kip (br. 13). Opsežna istraživanja svetišta i njegove okolice iscrtila su urbanistički i arhitektonski okvir rimskodobne Narone (riječ je o bedemima, bazilici, forumu i *augusteju*) te iznjedrila velik broj epigrafičkih spomenika i obezglavljenih kipova careva, carica i pripadnika carskih obitelji – po brojnosti figuralnih prikaza careva i osoba iz njihovog najužeg kruga (njih ukupno 19), naronitanski *augustej* stoji rame uz rame sa samom *Ara pacis*, najglasovitijim spomenikom takve vrste u svijetu. Među naronitanskim skulpturama mogu se s velikom sigurnošću identificirati čak petorica rimskih careva: August, Tiberije, Kaligula, Klaudije i Vespazijan – svetište je, dakle, obuhvaćalo prve dvije dinastije koje su imperijem vladale većim dijelom 1. stoljeća. Stoga nije čudo što su istraživanja naronitanskog *augusteja* imala velik odjek u svijetu, tim više što je zaslugom E. Marina razriješena i oksfordsko-opuzenska enigma: s torzom iz Opuzena združena je glava koja se već otprilike čuva u Oxfordu, i u toj je skulpturi prepoznat portret Augustove žene Livije koji je

izvorno stajao upravo u naronitanskom svetištu, uz bok ostalim pripadnicima julio-klaudijevske carske obitelji.

Monografija *Augusteum Naronitanum* posljednja je u nizu brojnih znanstvenih radova i knjiga (mahom iz pera E. Marina i njegovih suradnika) koje su posvećene naronitanskom forumu i carskom svetištu i tematski zapravo ne donosi ništa novoga – nove su tek neke fotografije (u knjizi posebno istaknute kao dosad neobjavljene). No, nemjerljiva zasluga ove knjige je u tome što na vrlo pregledan i informativan, a oku ugodan način na jednome mjestu sažima i predstavlja rezultate dugogodišnjih istraživanja središnjeg trga antičkoga grada preslojenog današnjim Vidom kod Metkovića.

Monografija *Augusteum Naronitanum* podijeljena je na dva tematska dijela – prvi je posvećen carskom svetištu, a drugi muzeju koji je iznikao na ostacima augusteja. Prvu polovicu knjige zauzima hrvatski tekst, a drugu njegov vrlo opsežan engleski prijevod (gotovo da se može reći kako se radi o dvojezičnom izdanju); između ta dva teksta, kao njihova poveznica koja zauzima središnji dio knjige, nalazi se ilustrativna građa koja se svojim opsegom ravnopravno nosi s opsegom samoga teksta.

Nakon uvoda u kojemu se autor ukratko dotaknuo rimskog imperija, cara Augusta, naronitanskog augusteja i muzeja koji ga je preslojio, slijedi prvi dio knjige posvećen carskom svetištu. Ondje pratimo tijek arheoloških istraživanja na mjestu Plećaševih štala u Vidu kod Metkovića – gotovo kao da čitamo dnevnik iskopavanja tijekom dvije istraživačke sezone (1995. i 1996.). Potom se pozornost čitatelja usmjerava na sam augustej: stavivši ga u prostorno-vremenski kontekst, autor raščlanjuje njegovu arhitekturu i arhitektonske dijelove, a zatim nas vodi na forum koji se prostirao ispred svetišta i upoznaje sa zgradama koje su okruživale augustej. S autorom zatim čitamo natpise u kamenu otkrivene u samom svetištu i njegovoj okolini. *Corpus inscriptionum Naronitanarum* sadrži ukupno više od stotinu natpisa, od kojih nam je ovdje predstavljeno njih 15. Skulpture nekoliko careva i pripadnika carske obitelji najatraktivniji su nalazi izašli na svjetlo dana u samom Augustovom svetištu. Autor im posvećuje dužnu pozornost – pojedinim osobama pridaje njihov mogući identitet (nažalost, većini skulptura nisu očuvane glave pa im je identifikacija otežana) te im traži izvorni položaj unutar svetišta. Nakon što je ukratko opisao i kataloški obradio 22 skulpture, autor se posebno osvrće na glasovitu oksfordsko-opuzensku Liviju, za koju smatra da se također izvorno mogla nalaziti u augusteju. Epigrafička građa i skulpture predstavljaju najvažnije nalaze iz samog svetišta i njegove neposredne okolice, pa su shodno tome i detaljno znanstveno obrađene i kritički interpretirane. No, autor nije zanemario ni ostale pokretne nalaze – svoje mjesto u ovoj knjizi našli su i keramički, stakleni i metalni te numizmatički nalazi, ukratko obrađeni u zasebnom potpoglavlju. Prvi dio monografije, onaj o samome svetištu, završava kratkim osvrtom na vrijeme u kojemu je ono bilo razrušeno a središte Narone napušteno – ondje je s izmakom antike niknulo groblje i autor ukratko podsjeća na inventar petnaest grobova koji su preslojili carsko kulturno mjesto.

Drugi dio knjige posvećen je muzeju koji je iznikao na lokalitetu, kao svojevrsni produžetak u vremenu samog augusteja. Upoznajemo se tako s fazama realizacije tog zahtjevnog projekta, od samih početaka (stvaranja koncepta Muzeja Narona), koje su često pratili i nemali problemi vezani uz realizaciju, preko kreiranja projekta uređenja arheološkog lokaliteta s muzejskim paviljonom, a s time u vezi i prezentiranja arheološke zbirke, pa do svih sastavnih poslova vezanih uz samu gradnju ovog jedinstvenog muzeja *in situ*. U kontekstu narativa o muzeju autor je posebnu pozornost posvetio oksfordsko-opuzenskoj Liviji, podrobno opisujući sretne okolnosti koje su dovele do toga da se glava

iz Oxforda uspješno spoji s tijelom iz Opuzena i u toj jedinstvenoj skulpturi prepozna Augustova treća žena Livija. To važno otkriće podijeljeno je sa svijetom na izložbama svojedobno upriličenima u Vatikanu i u Zagrebu.

Valja reći nekoliko riječi o samom tijeku istraživanja carskog svetišta na naronitanskom forumu, kao i o okolnostima u kojima su tekla arheološka iskopavanja i poslovi vezani uz gradnju muzeja. Tek tada će se moći bolje sagledati i vrednovati čitav taj poduhvat koji je na svojim leđima iznijela međunarodna ekipa s Emilijem Marinom na čelu. U arheološkim istraživanjima augusteja su, osim hrvatskih, sudjelovali i stručnjaci iz Velike Britanije, Italije i Španjolske, a financijsku potporu pružilo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Nakon što su u Vidu kod Metkovića godine 1995. na svjetlo dana izašle fragmentirane skulpture (koje su, kako će se uskoro pokazati, nagovijestile položaj samoga svetišta), sljedeće godine (1996.) počela su opsežna istraživanja lokaliteta koji će se ubrzo identificirati kao mjesto štovanja genijā careva iz julio-klaudijevske i flavijejske dinastije, a potom je uslijedilo nekoliko istraživačkih kampanja: godine 1997. otkriveno je zrcalo naronitanskog foruma na kojemu se svetište nalazilo, sljedeće godine (1998.) počela je prva faza istraživanja položaja Gornje njive, a poduzeta je i potraga uokolo svetišta za novim ulomcima skulptura, da bi 1999. istraživanja središta Narone bila privedena kraju. Usporedo s istraživačkim kampanjama, u Splitu je započela konzervacija i znanstvena analiza naronitanskih skulptura, a svi novi podaci o svetištu i njegovoj opremi bili su ažurno dostupni zainteresiranoj znanstvenoj i široj javnosti. Tako je već u studenom 1996. u Splitu bila upriličena prva izložba posvećena otkriću augusteja, i tom je prilikom javnost mogla razgledati monumentalni kip cara Augusta i dnevnik iskopavanja. Ti prvi vrijedni rezultati potom su bili objavljeni u knjizi *Ave Narona* (1997.), a zahvaljujući velikom zanimanju znanstvenih krugova u Europi i u svijetu naronitanski su nalazi tijekom sljedećih godina bili predstavljani i predavanjima na skupovima u Francuskoj i Hrvatskoj, kao i predavanjem organiziranim u prostorijama hrvatskog veleposlanstva u Londonu; te su destinacije, naime, bile logičan odabir budući da je E. Marin djelovao kao redoviti profesor na splitskom i zagrebačkom Sveučilištu, kao i na Sveučilištu Paris IV – Sorbonne, a članstva u uvažanim strukovnim društvima (primjerice, Ancient Monuments Society u Londonu, Hrvatsko-francusko društvo Alliance française) i akademijama (Francuska akademija znanosti i umjetnosti u Parizu, Papinska rimska akademija za arheologiju u Rimu, Kraljevska akademija lijepe književnosti u Barceloni) omogućila su mu da važna arheološka otkrića u Vidu podijeli sa svijetom.

Arheološka istraživanja bila su tek dio poduhvata da se lokalitet i njegovi nalazi prikladno vrednuju i predstave. Godine 2001. objavljen je natječaj za projekt izvedbe Muzeja Narona, zamišljenog (i potom izgrađenog) na samom lokalitetu, na mjestu carskog svetišta. Usporedo s time skulpture careva i članova carske obitelji uživale su punu pozornost i stručnjaka i javnosti. U svibnju 2002. u Arheološkom muzeju u Splitu prvi put su bili spojeni i potom na izložbi predstavljeni oksfordska glava i opuzensko tijelo pripadnice carske obitelji, koja je identificirana kao Livija Druzila, žena cara Augusta. Dogodilo se to ravno 70 godina nakon susreta ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu (tada je to bio don Frane Bulić) i kustosa Ashmolean muzeja u Oxfordu (sir Arthur Evans) – upravo zahvaljujući Sir Evansu, Livijina glava je i dospjela u oksfordski muzej, u zamjenu za cilindar šešir. Zaslugom pak Emilija Marina oksfordskom je eksponatu vraćeno njegovo izvorno podrijetlo, a oksfordsko-opuzenska Livija postala je pravom veleposlanicom hrvatske arheologije. Rezultati dotadašnjih istraživanja i otkriće vezano uz Livijin portret prvo su bili predstavljeni u Splitu (na izložbi *Splitska siesta naronitanskih careva*, u svibnju

2004.) i Oxfordu (na izložbi održanoj od srpnja do listopada 2004.). Emilio Marin je, kao tadašnji veleposlanik Republike Hrvatske pri Svetoj Stolici, iskoristio potom svaku prigodu da promovira naronitanski augustej i njegove nalaze, a time i hrvatsku kulturu i znanost. Tako su naronitansko svetište i njegovi nalazi bili predstavljeni i u Barceloni, Rimu i Zagrebu. U Vatikanskim muzejima te je iste godine (2004.) bila otvorena velika izložba o augusteju (koju je E. Marin počeo pripremati još kao ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja), a sljedeća prilika za promociju hrvatske arheološke baštine te s time u vezi i hrvatskog identiteta ukazat će se tri godine poslije. Emilio Marin, od 2003. redoviti član Francuske akademije znanosti i umjetnosti, u njenom je sjedištu Parizu 23. listopada 2007. predstavio naronitanske nalaze, iskoristivši prigodu održavanja svečane sjednice Francuske akademije. Iste je godine održao i predavanje u Oxfordu, posvetivši ga naronitanskim nalazima i stavivši naglasak na ponovno otkriće Livijinog identiteta. Tom je prigodom znanstvenik Pierre Gros kazao da su Marinov angažman, njegova kompetencija i način na koji je brzo prepoznao važnost ikonografskog opusa iz Narone “snažno pridonijeli sretnom ishodu jedne od itekako lijepih znanstvenih avantura s kraja prošlog i početka ovog stoljeća”.

Kako već rekosmo, otkriće augusteja, njegovu znanstvenu analizu i kulturološko vrednovanje gotovo u stopu pratili su koraci koje je E. Marin poduzeo radi daljnjeg stalnog predstavljanja naronitanskog lokaliteta javnosti – kamen temeljac za Muzej Naroni položen je 19. srpnja 2004., da bi muzej bio otvoren za posjetitelje nepune tri godine poslije, 18. svibnja 2007. Gradnju tog muzeja, prvog u Hrvatskoj koji je podignut *in situ*, na samom nalazištu, financiralo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, a arhitektonski projekt (čiji je autor Goran Raka) bio je nagrađen nagradom “Vladimir Nazor”, što samo dokazuje kako čitav poduhvat, ako je u rukama kompetentnih stručnjaka (od arheologa pa do arhitekata), na kraju rezultira i kvalitetom. Ona je prepoznata i u Hrvatskoj turističkoj zajednici koja je Muzeju dodijelila posebno priznanje u sklopu nagrade “Plavi cvijet” za 2007. godinu, za poseban doprinos obogaćivanju kulturne i turističke ponude Hrvatske. Godine 2009. Muzej Naroni bio je k tome nominiran i za nagradu Europski muzej godine (tu je nagradu tada dobio Muzej u Salzburgu). Stalni postav Muzeja predstavljaju najreprezentativniji primjerci – njih ukupno 900, što skulptura, a što sitnijih arheoloških nalaza otkrivenih na različitim mjestima u Naroni, i datiranih od kraja 3. st. pr. Kr. pa do ranog srednjeg vijeka. Glavna izložbena dvorana, koja se nalazi točno iznad carskog svetišta, rezervirana je pak za monumentalne kipove careva i članova njihove obitelji; ukupno ih je otkriveno 19 i čine zasad najbrojniju skupinu rimskih carskih kipova iz 1. stoljeća u svijetu.

Marinovo otkriće augusteja, njegovu prezentaciju i gradnju muzeja pratili su sudbinski trenuci za Hrvatsku: istodobno s arheološkim istraživanjima i radom na kulturnom planu, diljem Hrvatske plamtio je Domovinski rat koji je u konačnici doveo do pobjede i afirmacije hrvatske države. Naronitanski augustej i njegovi najupečatljiviji nalazi – carska skulptura – pridodali su tome i afirmaciju hrvatske arheološke znanosti i kulturne baštine. Naronitansko otkriće imalo je, riječima Josipa Vrandečića, veliku “kulturnu, muzeološku i znanstvenu recepciju”; ova knjiga o tome na najbolji mogući način svjedoči svojom analitičkom i sintetičkom preglednošću, kao i opremljenošću bogatim ilustracijama, a da u isto vrijeme zadovoljava i najuži stručni krug i najširu zainteresiranu javnost.

Pridodajmo svemu tome i neposredan dojam jednog čitatelja (autorice ovih redaka): Marinov stil je neusiljen, tečan, autor gotovo da razgovara s vama dok zajedno šetate naronitanskim forumom. Ušavši u svetište, autor potom čitatelja upoznaje s pojedinim

dijelovima augusteja, vodi ga od skulpture do skulpture, s njime čita pojedine natpise i otkriva mu raskošan svijet ranocarskog Rima. Narativ teče neprekinuto, nesputan ilustracijama i dodatno objašnjen tek osnovnim bibliografskim smjernicama u bilješkama koje, iako ih je ukupno čak 859, ne ometaju pozornost čitatelja. Znanstveni aparat upotpunjen je i nezaobilaznom, a vrlo opsežnom bibliografijom, koja se nalazi na kraju knjige, a prije minuciozno detaljnog i preglednog sadržaja.

Bogata ilustrativna građa čini središte ovog pozamašnog sveska (knjiga ima 429 stranica) i tvori svojevrsnu spojnicu između hrvatskog i engleskog teksta, nalazeći se između njih i pripadajući oboma. Tu su se našli vrlo kvalitetni snimci (u boji i crnobijeli) lokaliteta i pojedinih nalaza, jasni crteži (što u boji, što crnobijeli) tlorisa i dijelova arhitekture, poneka pregledna geografska karta, kao i preslike nekoliko novinskih napisa i jednog službenog pisma u vezi s oksfordsko-opuzenskom Livijom. Tu su i preslike naslovnica dosadašnjih knjiga koje je autor napisao o naronitanskom augusteju – tekst ove, devete po redu, monografije o carskom svetištu s foruma u Naroni ne donosi, kako rekosmo, sadržajno ništa novoga, no vrijedan je doprinos usustavljanju dosad poznatih podataka o tom važnom lokalitetu i njegovim odjecima u svjetskoj javnosti.

Posljednju trećinu knjige zauzima veoma opsežni engleski tekst. Iako nije riječ o doslovnom prijevodu hrvatskog narativa, gotovo ga se može takvim smatrati jer zaprema čitavih stotinu stranica monografije. Njegova opsežnost zasigurno će još više pridonijeti upoznavanju svjetske javnosti s ovim našim važnim lokalitetom, njegovoj kvalitetnoj prezentaciji i zauzimanju zasluženog mjesta na znanstvenoj i kulturnoj pozornici Europe.

Alka Domić Kunić